

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli
Araştırma Merkezi

**I. Türk Kültürü ve
Hacı Bektaş Veli
Sempozyumu Bildirileri**
(22 - 24 Ekim - 1998)

ANKARA - 1999

BEKTÂŞİLİKTE (ALEVİLİKTE) TANRI - EVREN İNSAN

Şakir KEÇELİ

"Avukat

Araştırmacı Yazar"

BU GÖRÜŞÜN KUR'ÂN VE HADİSTEKİ DAYANAKLARI EFLÂTUN VE YENİ EFLÂTUNCULUK

Alevî Bektâşilikte Evren

Bektâşiliğe göre evren, sonsuz ve sınırsız değildir. Tanrı da ne evrenin kendisidir ne de onunla bitişiktir. Evren Tanrı'nın varlığında (vücûdunda) açığa vurmuştur. Tüm yaratıklar diridir, hareket halindedir ve Tanrı'ya tesbih ederler.(1)

Bektâşiliğe göre yaratılışın nedeni Tanrı'nın açığa vurma arzusudur. Bu yargının doğruluğu, "Künt-ü kenzen mahfiyen..." sözleri ile başlayan hadis-i kutsî'de açıkça söylenmiştir.(2) Bu hadiste de belirtildiği üzere, tüm güzellikleri ve yicelikleri kendisinde toplayan Tanrı kendi güzelliğini

seyretmek, "Gizli evrendeki saklı sıfallarının uygun bedenler içinde yaratarak göze görünmek"(3) için bu evreni yaratmıştır.

Bektâşi düşüncesine göre yaşamı olan tüm cisimler kendinden önce yaşamı olan başka bir cisimden doğmuşlardır. Bu evren maddî ve yaşam sahibi olduğuna göre, başka bir canlı (yaşam sahibi) dan olmuştur.

Mutasavvıflara göre evren, her an parçalanmayacak ve birbirinden ayrılmayacak kadar parçalar halinde (her anı gayr-i munkasem) oluşmakta ve sonunda Tanrı'ya dönmektedir. Bektâşi-Alevî düşüncesine göre evren sürekli değişmekte, bir an önce mevcut olan evren, anında değişmekte ve bir sonrasına benzememektedir. Öyleyse ne geçmiş zaman vardır ne de gelecek zaman. Ancak ve ancak şimdiki zaman, yani hâl vardır. Parçalanamayacak kadar kısıtlı an (an-ı vâhid) vardır. İşte o yüzden tasavvuf düşüncesinden yana olanların diğer bir adı da ehl-i hâl'dir. Tasavvufta amaç, Tanrı'ya ulaşmaktır. Bâtında (görünmez, hissedilmez âlemde) iken bir küll salt varlık (mutlak varlık, vücûd-u mutlak) olan Tanrı meydana çıkmakla (zuhur etmekle) mevcûd-u mutlak olmuştur. Zât olan (cisimleşen) her şey kendine özgü olan nitelik ile meydana çıkar. Ruh ve cisimden oluşmuş olan zât cismine oranla zâttır. Fakat cisimden soyutlanırsa tüm kudreti (kudret-i külliyesi) ile Tanrı'dır.

Yüce (ulu) âlemde arş'a karşılık, küçük âlem (âlem-i sağır) olan insanda gönül yaratılmıştır.

Bektâşilikte İnsan ve Evren

Kur'an-ı Kerim 2. Bakara Sûresi 31. âyetinde şunlar söylenmiştir: "Çalab bütün adları Adem'e öğretilince / O anladığı eşyada (ki) gizi ince ince / Sonra Tanrı eşyayı meleklerle gösterdi / "Gerçek davadaysanız isimler ne?" dedi.(4)

Bektâşilere göre bu ve benzeri âyetler insanın yaratılış nedenini (hikmetini) açıklamaktadır. İnsan doğaya söz geçirmek, ona egemen olmak, efendilik etmek için bu dünyaya gelmiştir. Çünkü Tanrı'nın yarattıkları içinde yalnız insan eşyanın gizini bilmektedir. Evren ise, insanın in-

sanlığının, zekasının, ahlâkının denendiği, bu konuda meyvelerinin derlendiği bir mekândır.

Tannı salt güzelliğinin takdir edilip değerlendirilmesi için(5) insanı yaratmıştır. Bu yüzden yaratılışın baş nedeni Hakk'ı bilmek, O'nu bulmak, sevmek ve O'nunla birlikte O olmaktır. Alevî-Bektâşî düşüncesinde buna bilmek(6) bulmak(7) ve olmak(8) denir. Bu mucizeyi yaratan ise Tann'dır.

Alevî-Bektâşî inancına göre, Tannı önce insanların ruhunu yaratmıştır. İlk yaratılan ruh ise Hz. Muhammed ile Hz. Alî'nin ruhudur.(9) Bu iki ruh bir kandil içine korunmuş ya da yaşatılmıştır. Bektâşî Alevî yazınında kandildeki nur terimi sık sık işlenmiştir. Bu terim ile Hz. Muhammed ile Hz. Alî'nin ruhlan kastedilmektedir.

Bektâşîliğe göre, her nesne kendisine karşı olan ile meydana çıkar.(10) Salt Varlık (Vücut-u mutlak) ile karşılaşınca bu çelişki evrenin tecelli etmesi sonucunu yaratmıştır. Sözüünü ettiğimiz kesin yokluk (adem-i mutlak) terimini bir varlık olarak ele almak doğru olmaz. Bu "kesin yokluk , tecellinin oluşumuna aracı olan bir aynanın var sayılan (mevhum) yüzü gibi bir hayâlden başka bir şey değildir"(11) Bir aynada görülenler nasıl ki sadece bir hayâl, bir gölge ise evren ve eşya da böyledir. Biz nesnelere değil, Salt Varlık (Tann)'nın tecellilerini algılarız. Nesnelere Tann varlığı ile var olan kendi zatı (varlığı) açısından var sayılan şeylerdir. Eğer, Tannı bir an tecelli etmemeyeği yeğlese, tüm evren o anda yok olur.

Mutasavvıflara, dolayısıyla Bektâşîlik ve Alevîlik yoluna göre yukarıdaki yargının doğruluğu Kur'an-ı Kerim'de de şu ayetlerle söylenmiştir.

* 57. Hadid Sûresi 3. âyetinde şunlar söylenmiştir: *"Önde O'dur, sonda O... Dışta, iç te yine O / Ve her nesneyi tamam bilen de hakıyla O..."*(12)

* Yine 8. Enfâl Sûresi 17. âyetinin başında da benzer sözler söylenmektedir: *"Sizler öldürmediniz, onları, Hakk öldürdü / Atan, vuran siz değil O idi, vurdu tümü..."*(13)

* Bektâşîlik Hz. Peygamber'in "dünyaya (dehre) sögmeyiniz. Çünkü dünya Tann'dır."(14) dediğine inanır.(15) Bu hadis Bektâşîliğin ve tasavvufun savlarının İslâmî olduğunu kanıtlayan bir başka kanıttır.

Bu noktada Ehl-i Sünnet ile Bektâşîlik-Alevîliğin (tasavvufun) görüşlerinin taban tabana zıt olduğunu söylemekte yarar görüyoruz. Çünkü Ehl-i Sünnet evrenin oluşumuna çok farklı yaklaşmaktadır.

Ehl-i Sünnet'e göre nesnelere ve evren tüm olarak Tann'dan ayrı ve başkadır. Bunları Tannı yoktan yaratmıştır. Tann bunları hiçbirine benzemez.

Mutasavvıflara ve Bektâşîlere göre ise, nesnelere ve evren Tann'ın çeşitli görüntü (tecelli)lerinden başka bir şey değildir.(16) Nesnelere ve evren insan için yaratılmıştır. Nereye bakılırsa bakılsın orada, her şey Tannı tecellisi vardır. Tann insanı kendi şeklinde yaratıp, ona kendi ruhandan üflemiştir.

İNSAN VE ALLAH

Bektâşîler evrenin büyük sevgilisinin Tann olduğunu inanırlar. O sevgili yücedir, yaratıcıdır, yapıcıdır, O'ndan kötülük sadır olmaz, tüm güzellikler, iyilikler O'nda toplanmıştır.

Bektâşînin amentüsü'nde çirkinlik ve kötülük (şer) yoktur. Bektâşî, "İyilik ve yine iyilik O yüce Sevgili'dendir"(17) der ve öyle de inanır.

İnsanın yaratılış nedeni ve insanın insan olması O büyük Sevgili'ye ulaşmaktır. O'na ulaşmak ise ruhun tüm kirlere atılması ile olanaklıdır. Kişi ruhunu temizleye temizleye yücelir. Yücele yücele de O'na ulaşır. Tüm bunların gerçekleşmesi için insanın Tann'ya teslim olması gerekir. Nasıl ki sevinin (aşkın) isteği sevilene (mâşuk)ın isteği ile yaşama geçerse, insan da yüce Sevgili'nin isteğine uymalı ve Sevgilisine kendisini teslim etmelidir.

Bektâşîlikte Tann kavramı, iyilik, doğruluk, eşitlik, özgürlük gibi erdemlerin tümünü kapsayan ve korkulacak değil sezilecek bir kutsal sevgili, kavuşup, birleşmesi öz-

lenen bir aslı ruh olarak tanımlanır. Evreni meydana getiren bütün güçlerin kaynağının tümü O'dur.

İnsanın yüce Tanrı'ya yücelmesi gönlündeki tüm kirlere anınması ile, kirlere anınma ise aşkla olanaklıdır. Gönlünün anınması ile evrenlerin Sultanı tahtına (gönle) oturur.

İnsana, gönlündeki kutsal konuk yüzünden değer veren Bektâşilik, onun gönlünde yer etmiş olan yüceliğe niyâz, gönlüden gönüle olduğu kadar kendisine olarak yorumlar. Bu duruş, insanı yüce Sevgili'ye yaklaştırdığından yani mâsivâ'dan arındırdığından niyâz bir ibadettir. Bu ibadetin ne zamanı ne yeri (cami gibi) ne de yönü kiblele saptanmıştır. O her yerde ve her zaman yapılabilir.(18)

Niyâz insanın kutsal bir varlık olduğunu gösteren bir ibadettir. İnsanın kutsal bir varlık olduğu hemen tüm dinler tarafından da kabullenilmiştir. İncil'de geçen şu sözler yargumuzun doğruluğunu kanıtlamaktadır: *"Tanrı'nın hükümeti (melekûtu) ne oradadır, ne burada; O sizin içinizdedir"*(19) *"Birbirinizi benim sizi sevdiğim gibi seviniz"*(20) *"Düşmanlarınızı seviniz şayet yalnız sizi sevenleri severseniz ne üstünlüğünüz olur (ki)"*(21) İnsan için Tevrat'ta şunları söyler: *"Ve Allah insanı kendi sûretinde yarattı, onu Tanrı'nın sûretinde yarattı..."*(22) *"Ve Allah onları (erkek ve dişi insanı) kutsal kıldı..."*(23)

Tanrı Hakkında

Tanrı, Tevrat'ta cebbar (Zorlayan) ve kahrâr (fazlasıyla yok edici); Zebur'da: cömerd (İstenileni veren; eli bol); İncil'de: baba; Kur'an'da: Rahman ve Rahîm nitelikleri ile tanımlanır. Rahman: Hangi dinden olursa olsun tüm insanlara acıyan, lütufta bulunan anlamına gelen bir sözcüktür. Rahîm ise: Bu genel rahmetin özel bir bölünümü salt inanan kullarına ayıran, onlara ihsanda bulunan olarak tanımlanır. Hz. Pir Hacı Bektâş Veli'nin yatırlarında, sandukanın bulunduğu yerin duvarlarında "Yâ menân ve yâ hannân" sözleri işlenmiştir.(24)

Tanrı'nın bir çok adı vardır bunlardan birisi de ism-i a'zam'dır. Bektâşi ve alviler, bu arada mutasavvıfların bü-

yük bir bölümü, ismi a'zam sözü ile Hz. Ali'nin kastedildiğine inanırlar. İsimlerinden birini Ali olması ve Kur'an-ı Kerim insan (dehr) Sûresinin Hz. Ali için inmesi Hz. Ali'nin ismi a'zam olduğunun bir kanıtıdır.

Hz. Ali insan olduğuna göre, kirden arınarak, gönlünü Tanrı aşkı ile dolduran her insan ismi a'zamdır.

Ferd-i câmidir vücûdum, cümle eşyâ bendedir.

Yahî ism-i a'zaman sırr-ı müsemmâ bendedir.

Musbaâ vahdet benim, maksûdu bende iste gel

Müstevâ-yı zât olan arş-ı maullâ bendedir.

Aşk Bîrâkına sûvar ol gel yüzüm mârâcına

Kül temâşâ "kaab-e kauseyn-i ev ednâ"(25) bendedir

Sûretimle Fâni isem, zâtım ile bâkî'yim

Ayn-ı tebhîdim ki ma'na "â ve illâ"(26) bendedir.

Esasen insanın Ali'lik, Tanrı'lık niteliği İslâmın her kolu tarafından benimsenmiştir. Çünkü İslâmın tüm dallarında inanlar ölen insanın karşısında saf tutarak salât ederler. Burada Salât ölüye, cesete mi yapılmaktadır? Bu soruya "evet" diye yanıt verme özü inkâr etmektir. Çünkü burada insana değil onun konuk ettiği yüce Sevgili'ye salât edilmektedir.

İnsanın bedeni (cismi) Tanrı malı olan toprak (turab) tan; ruhu da Tanrı ruhundan yaratılmıştır. Bu yüzden O yüce yaratıcı Tanrı; meleklerle, cinlere ve iblis'e (Şeytana) şunları söylemektedir: "(71) Hani Tanrı'nın demişti meleklerle: "Çamurdan / (72) İnsan yaratacağım bitirip bir uğurdan / Ona kendi ruhumdan üfürdüğüm gibi siz / Yere kapanıp secde edin hepiniz"(27) İşte bu yüzden cenaze namazı insanın cesedi nedeniyle Tanrı'ya secdedir, şükrandır. O aynı zamanda yüce sevgili'ye giden insana yapılan bir uğurlama törenidir.

Bektâşi - Aleviler yatır ziyaretinde niyâzı bu amaçla yaparlar. Onların niyâzları insanın şahsında Tanrı'ya yapılmaktadır.

Tannı öyle bir mefhumdur ki O'nu hiçbir şeyden soyut (tenzih) layamazsınız. Böyle bir soyutlama O'nu inkâr etmek demektir. Allah'ın sade bir varlıkta, örneğin insan- da olduğunu da söyleyemezsiniz. Çünkü böyle bir sav da inkâr anlamına gelecektir. "Zât-ı Bârî (Tannı) öyle bir hüviyet-i sâriyedir ki (her şeye ulaşan, her şeyde var olan güç) tahsis ile görünmekten soyut (münezzeh)lanmıştır"(28)

Bu konuda Muhiddin-i Arabî şunları söylemiştir: "Bazı bilgeler... Allah âleme nazar etmeden de bilinir". savın- dadırlar. Bu sav yanlıştır. Şüphesiz Tannı zatının başlan- gıç ve sonu olmadığı bilinen bir gerçektir. İnsan (kul) bilinmedikçe Zât'ın (Tanrı'nın) ilâh olduğu bilinmez. Öyleyse insan (kul) Tanrı'ya (ilâh'a) kanıttır... Şüphe yok ki, evren denilen varlık, âyan-ı sabite suretlerinde Hakk'ın belirmesinden başka bir şey değildir"(29) Bu nedenle Bek- tâşi - Aleviler, evrenin kitap olduğuna inanırlar. Onlara göre bu kitabı iyi okuyan yani gözleyen Tannı'sını bulabilir.

Kur'an-ı Kerim 57. Hadid Suresi 4. âyetinde: "Her ne- rede olsanız da sizinle beraberdir / Tüm yaptıklarınızın aslını görür bir bir"(30) denilmiştir. Bu sözler Tannı ile in- sanın bütün olup birbirinden ayrılamayacağını gösterir.

Pekiyi İnsan Tanrı mıdır?

İnsan Tannı olamaz. Onun içi, Tannısal sevgi ve aşkla dolarsa, dünya arzulan ve giderek dünya, çekiciliğini yiti- rip yok olursa insan tanrılaşır. Ama asla Tannı olamaz.

İnsan evren ve Tannı arasındaki ilişkiyi nasıl açıklarız?

Denizden alınan bir damla su, o denizin suyu olmas- na karşın denizin kendisi değildir. İşte evrenle insanla Tannı arasındaki ilişki de böyledir. Ne evren ve ne de in- san Tannı'dır. Ama her ikisi arasındaki ilişki denizin bir damlası ile deniz arasındaki ilişkiye ya da güneş ile onun ışığı arasındaki ilişkiye benzer.

İşte o yüzden Beyazıt Bistâmî: "Cübbemin altında Tanrı'dan başka kimse yok." demiştir.

Hakk'ın yolun arar isen
Dilde nihân içindedir.
Andan nişan sorar isen
Her bir nişân içindedir.

Senden yakındır ol sana
Sanma anı senden cüdâ
Senden yürü sen var ana
Ol sende cân içindedir.

Her yerde oldur görünen
Her gözden hem oldur gören
Her şeyi oldur bürünen
Her anda ân içindedir

İşit Cemâli'nin sözün
Anla hakikatçe özün
Ko aklı aç cânın gözün
Gör Hak iyân içindedir.(31)

Tannı Sıfatları ve İnsan

Tannı'nın Görünen ve edimsel olmak üzere iki grup sıfatı vardır. Bu sıfatları şu şekilde tasnif ederiz.

A. Tannı'nın Görünen Nitelikleri. (İ'tibârî Zâtü sıfatları) altı çeşittir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Vücûd, yani var olmak, Bu niteliği sıfat-ı subûtiyye-i nefsiyye adı da verilir.
2. Kıdem, yani önceliği olmamak.
3. Bekâ (Bekaa) yani sonsuzluğu olmamak
4. Vahdaniyet-i zât yani sıfat ve işlerde ortağı ve ben- zeri olmamak.
5. Muhâlefet-i lil-havâdis, yani dünyevi, fiziksel şey- lerden, mâsivâ denilenlerden hiç birine benzememek.
6. Kıyam-ı bi - nefis, yani bir yere (ekana) gereksinim (muhtaç) duymamak.

B. Tanrı'nın Edimsel Niteliklerinde Sekiz çeşittir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yaşam yada vücut yani diri olmak
2. Bilim yani bilmesi olmak
3. Semi yani işitmesi olmak
4. Başar yani görmesi olmak
5. İrade yani dilemesi olmak
6. Kudret yani gücü yetmesi olmak
7. Kelâm yani söylemesi olmak
8. Tekvîn yani tüm eşyayı yaratıp var etmek.

Tanrı'nın edimsel niteliklerinin birçoğu yalnızca insanda da bulunmaktadır. İnsanın bu özelliği O'nu üstün yaratık yapmış ve evrende bulunan tüm varlıkların Âdeme secde etmesi buyurulmuştur. Bu olay Kur'an-ı Kerim 2. Bakara Sûresi 34. âyette şöyle anlatılmaktadır: "*Hani biz meleklere : "Secde edin Âdem'e / Diye emir vermiştik, uymuşlardı bu emre / Yalnız İblis bu emri dinlemedi kibrinden / Zaten karanlıktaydı, çıkmıştı o dininden."*(32)

Yukarıya alınan âyetten hareket eden Bektâşiler kibiri ve büyüklükten mâsivâ sayarlar ve alçak gönüllülüğü Tanrı'ya giden yolun anahtarlarından biri olarak kabul ederler.

Aleviliğe göre "*Kudret sahibi olmayı dileyen ve amaçlayan kişi Tanrı sıfatları ile sıfatlanmak durumundadır. (Sen) ne sıfatla sıfatlanırsan, (O) ol sıfatla tecelli eder. Er Tengri olmaz, lakin Tengri sıfat olur."*(33)

Bektâşilere göre Tanrı, tüm eşyalarda meydana vurmuş; ateş, su, hava ve topraktan (dört öge) zâhiri şekil almış (don giymiş) ve insan şeklinde tecelli etmiştir. Yaratılışın aslı esası budur ama, buna akıl ermez, o kavranması olanaksız bir gizdir. Ziya Paşa'nın deyişi ile "*Bu terazi bu sıklleti çekmez"*

Güneş, ay, yıldızlar ve ağaçlar, öteki yaratıklardan ayrılan, sivri ve yücelen insana secde ile görevlidir. Bu görev 95. Rahman Sûresi 6. âyeti ile verilmiştir. Bu âyet şunları söyler: "5) Güneş ay bir hesaba bağlıdır, gezeler / 6) Yıldızlar ve ağaçlar ona secde ederler."(34)

Esasen evrende hiçbir şey çirkin değildir. Birçoğumuza çirkin görünen şey o eşi benzeri olmayan güzelliğin olgunluğunu (kemâlini) göstermek için çirkin görünen bir güzelliiktir.

Tanrı Kadîm (Öncersiz - Yaratıcı) dir. İnsan ise Hâdis (sonradan meydana gelen - Yarattığı)dir. Yaratıcı ve yarattığı birlikteliği içinde olayların gerçeğini arayan bir ârif insan vardır. İnsan Ma'rif olma olanağına, O'nun hakikatine ulaşmak için yanıp tutuşmaktadır. Aslında Yaratan'da kendisini seyretmek için yarattığı insana kavuşmak amaçlıdır. Âdem'in yaratılışının nedeni aşk ve sevgidir. İşte o yüzden Kur'an-ı Kerim'de seksen üç yerde sevgi sözcüğü geçer.

Günümüzün Alevî inançlı düşünürlerinden Yusuf Özşahin bu aşkı şöyle anlatmaktadır: "*Tanrı tek var iken, O aşka geldi, gözünde bir damla nur göründü. Tanrı kendi nuruna âşık oldu. Âşık olduğu kendi nuru ile onurlanması için Âdem'i balçıktan yarattı. Âdem nice yıllar kalıpta yatıktan sonra kendi rubundan Âdem'e rub verdi. Âdem gözünü açınca etrafına bakarak Tanrı'yı aramaya başladı. O günden bu güne Âdem ve oğulları Tanrı'yı aramaktadır. Tanrı Âdem'i cana getirmek için rub verdi. Rubunu da cana getirmek için kendinde sakladığı göz nurunu da verdi... Rubun dirilmesi, canlanması için Tanrı'nın göz nuru gerektir. İşte bu nur Muhammed'in nurudur... Halbuki Tanrısal güç olan Tanrı kendini Âdem'le bütünlüştürdü. Onun donun zaten Tanrı'nındır... Her kim ki ademliğini bildi tanıdıysa Hz. Muhammed'in nuru kendisindedir... Hz. Muhammed sanıldığı gibi nurdan gelse idi gökten inerdi. Fakat Hz. Muhammed her insan gibi gövdeden indi."*(35)

Bektâşilik insanı üç bölüme ayırmıştır;

Avam (Halk): Gerçekleri bilmeyen, karanlıkta yaşayan hatta yaşanan gerçekten farklı gerçekler olduğundan bile haberi olmayan insanlar.

Havass (Seçkinler): Gerçeği aramaya başlamış bu yola girmiş kişiler.

Hass-ül havâss (İnsan-ı Kâmil): Gerçeği keşfedenler

yola girmişlerin seçilmişlerin en üstünü. Böyle insanların ruhunu ve gönülünü kirden arındırması, nefesine egemen olup onu yönlendirmesi şarttır. Bu yetenek Aşkla kazanılır.

Kişinin Havas ve Hass-ül havâss olabilmesi kâmil bir aydınlatıcıya (mürşide) ulaşması ile olanaklıdır.

"İnsan-ı Kâmil tanrısal bir kitaptır. O Rahmânî nüsha (kopya)dır. Gerçekleri sarandır. İnsan-ı Kâmil Tanrı rubu üfürülmüş yaratıktır. Evrende Kitâb-ı Vücûd-u Hâkiki ve Kitâb-ı vücûd-u Zillî olmak üzere iki çeşit kitab (insan) vardır. Bu husus Kur'an,ı Kerim 52. Tûr Sûresi 1-3. âyetlerinden simgesel olarak şu şekilde anlatılmıştır.

"Dağa (bak)... O yayılmış kitapta yazıya bak..."(36)

Vuslat yani kavuşmak, bir şeyin öncesini ve sonunu kavramak (idrak etmek)tir. Olgun insan bu idraki kavrayandır. Bu kavrayış kolay olmayacaktır... Eskiler boşuna: "Ne mal iledir ve ne de sâl iledir / Beyim ululuk kemâl iledir." dememişler...

Fakiir derim ki "İnsan Tanrı mıdır? - Hâşâ!... İnsan, Tanrı'yı yaratıp yeryüzüne indirendir. Çünkü insan olmasa Tanrı'yı düşünecek canlı bulunmazdı... Göz olmasa ışık olur muydu? Güneşi kim bilebilirdi?"(37)

İnsan nefisini bilerek Rabb'ını bilir. Bu noktada insan meleklerden daha üstündür. Çünkü melekte nefis yoktur. İnsanda bulunan nefis onu melekten üstün kılmıştır. İnsan nefisine egemen olursa melekten üstün hale gelir. İşte o yüzden melekler insana hizmet ederler. Bırakınız melekleri evrenin yaratılış sebebi insandır ve evren insana hizmetle yükümlüdür.

İnsan

Yaratılmışların seçilmiş ve zübdesi var olanların özetü, Tanrı'nın ardasıdır. Konuşması, aklı ve bilgisi ile tüm yaratılmışların en onurlusu sayılır.

Görüntüye bakarak kâinatın asıl, insanın ise teferruat olduğunu söyleyenler vardır. Ama asıl teferruat için meydana gelmiştir. Yani evren insan için meydana gelmiştir.

Nasil ağacın var oluşu nedeni meyve vermek ise kâinatın yaratılması da insanın yüzündendir. Âlemin dışında olan her şey insanın batının da (içinde) vardır. Âlemin dışını içine çevirirsek insana benzer.

Bektâşilik, insanın cisminin de ruhunun da kutsal olduğunun kanısındadır.

İnsanın cismi niçin kutsaldır?

Tanrı "Âdem'in vücudunu Medine toprağından yarattı. Başını Kudüs (Beytül Makdis) toprağından yüzünü Kâ'be toprağından, kulağını Tûr-ı Sinâ toprağından; alnını Medine'nin batı toprağından, ağzını Medine'nin doğu toprağından, burnunu Şam (Dimişk) toprağından, dudaklarını Berberiyeye (Kuzey Afrika) toprağından, sakalını cennet toprağından, dilini Buhara toprağından, dişlerini Harezm toprağından, burnunu Çin toprağından, kollarını Yemen toprağından, sağ elini Mısır toprağından, Sol elini Fars (İran) toprağından, tınaklarını Hatay toprağından, Parmaklarını Sistan toprağından, göğsünü Irak toprağından, karnını Huzistan toprağından, sırtını Hemedan toprağından, cinsel organını Hindistan toprağından, sırtını ve hayalını Bizans toprağından, oyluklarını Türkistan toprağından, dizlerini Kırım toprağından, dirseklerini Antalya toprağından, topuklarını Rum (Anadolu) ayaklarını Fren-gistan toprağından yaratmıştır."(38)

Tanrı bununla da yetinmemiş, insanın çeşitli organlarını çeşitli nurla yıkamıştır. Sonra da Âdem'e kendi nurundan (ruhundan) üflemiş ve ona can vermiştir.(39)

İnsan yaratıldıktan sonra bu öğeler âlemine, başka bir sözle alçakların en alçağı olan (esfel-i sâfilin) bu âleme gönderilmiştir. İnsan bu âleme nefisini temizleyip kemâle ulaştırması amacıyla gönderilmiştir. Çünkü, insan kemâle ulaştığı takdirde başlangıca, yani yaratılış anına, kendisini yaratan Yüce Tanrı'ya dönecektir. Olgun (kâmil) olan insan O yüce sevgilinin güzelliğini takdir edecektir.

Alevî- Bektâşî cemlerinde aydınlatıcı (mürşid) ceme katılanlara; *"Evel, âbir bâtm, zâbir erenleri"* diye hitap eder. Bu

sıfatların tümü Tanrı sıfatlarıdır. Nitekim, Kur'an-ı Kerim 57. Hadid Sûresi 3. ayeti şöyle der: "O, (Tanrı) iltir ve sondur"(40)

Bunca kutsallığın, yani yaratılış nedeni insanın kendisini idrak etmesi ve kendisini yaratan Tanrı'daki güzelliği sevmesidir. Çünkü insan "gizli hazine"yi keşfedip sevmek, ona lâyık olmak için yaratılmıştır.(41)

Bu özelliklere sahip insanlar tam anlamı ile eşit midirler?

İnsanlar arasında yaratılışta tam anlamı ile eşitlik vardır. Ama, yaratılış amacına uygun yaşama gündeme geldiğinde insanlar arasındaki eşitlik bozulmakta ve üçe ayrılmaktadır.

Birinci Grup İnsanlar

Bu dünya (âlem-i süflî) ya geliş amacını bilmeyen insanlardır. Onlara göre yaratılış nedeni, yaşamak, yemek içmek eğlenmek, seks yapmak vb. tür. Adına maddî gereksinim denilen şeyler, bu gruba giren insanların bağlandığı (tapındığı) nesnelere olmuştur. Bu gruba giren insanlara avam adı verilir.

İkinci Grup İnsanlar

Bu gruba, yaratılışın amacının olgunluğa (kemâle) ermek olduğunun bilincinde olanlar girerler. Ama bu insanlarda dış görüntüye süse (Muhabbet-i ârâyişi zâhir) ve dünyasal sanatlara (Muhabbet-i ârâyişi câh) sevgi vardır. Tasavvuf dilinde bu tutkulara seçkinlerin putu (büt-i havâs) adı verilir. Oysa ki, bunların üstünde olan ve onlara yeğlenmesi gereken bir tutku daha vardır ki onun da adı muhabbet-i nefsi emmare (nefsi olgunlaştırma tutkusu) dir. İkinci gruba giren bu insanlara havas adı da verilir.

Üçüncü Grup İnsanlar

Bu gruba giren insanlar yaratılışın amacının olgunluk olduğunun bilen ve bunu öğrenen insanlardır. Bu insanlar, bu âlemin geçici olduğunun bilincindedirler. Onun için

olgunluğa (kemâle) ermek, yani insan-ı kâmil olmak için her özveride bulunurlar. Onlar asla, dünyanın maddî hiçbir nimetine önem vermezler. Bunlara da Hass-ül-Havas adı verilmiştir.(42)

Hünkâr Hacı Bektâş Veli ise insanları şöyle sınırlandır:

- Kerimler (Eli açık olanlar) Bunlar tüketmezler verirler.
- Bahiller (pinti olanlar) ise, dağıtmazlar, yerler.
- Şakiler (haydutlar) Bunlar hem yemezler hem de vermezler.
- Leimler (alçaklar) Bunlar hem yemezler, hem vermezler ve hem de verene engel olurlar.
- Sâhiler (cömertler) ise hem yer hem de verirler.

Bektâşilik - Alevilik ve Cesed

Tasavvuf insan bedenine cesed adını verirken, Alevî - Bektâşiler ona kalıb derler. Alevî - Bektâşiler bu âlemin ve canlıların, ateş su, hava ve toprağın kanışımından ya da birleşiminden oluştuğuna inanırlar. İnsanın ise, tannsal ruh, maden, bitki ve hayvansal besinler ile şekillendiğini söylerler.

Bektâşilere göre ölüm, yok olmak anlamına gelmez. Ölüm bir kalıptan bir başka kalıba dönüşümdür. İnsan ölüp sıralanınca (defnedilince), onu oluşturan öğeler aslına döner. Yani maddeler (toprak) toprak, bitki, hayvansal besinler de hayvan olur. İnsanın en değerli varlığı olan tannsal ruh ise, aslına, yani yüce Yaratıcı'ya lâyık olunca ya dek, devreder durur.

Devir

İnsanı insan yapan, cesede değer veren ruhtur. Ruh toprağa ekilen tohum gibi bedene atılmıştır. Nasıl iyi ürün biter (verimli) topraktan alınırsa, ruh da sağlıklı ve elverişli bünyede olgunlaşır. bu nedenle Bektâşinin görevi bedenine özen göstermektir. Ruh terbiyenin bir yolu da bedeni terbiye etmektir. İşte o yüzden onuç ve benzeri perhizlerle bedene egemen olunur ve daha sonra da ruh

olgunlaşmaya başlar. Ruh kendisini yaratan Ruh-u Asli (Tann)'ye lâyük hale gelince de dönüşüm sona erer.

Tüm bu nedenlerle ölüm yok olmak değildir. Ölüm bir kalıptan bir başka kalıba geçiştir, dönüşümdür. İşte bu nedenle Bektâşiler ölen için "öldü" ya da "Vefaati etti" sözcüğünü kullanmazlar "don değiştirdi" veya "kalıp değiştirdi" derler.

Nevar ki, bu değişim sürekli olmayıp aşamalıdır. O nedenle ruh olgunlaşınca, aslı ile birleşmeye lâyük hale gelinceye değin, çeşitli kalıplarla birlikte, bu dünyaya gelir gider. Bu geliş gidişlere "devir" denir. Devrini anlatan nefes (deme-deyiş)lere ise, devriye adı verilir. Şu deyiş bu devir olayını anlatmaktadır.

*Nüb felektin geçtim bu gün ileri
Meded ya Muhammed Ali diyerek
Kadem bastım binbir sırdan içeri
Meded ya Muhammed - Ali diyerek*

*Bir kâna eriştim yok ona pââyân
Zerresi mihr-ü mâh, katresi umman
Hakk'ın hikmetlerin eyledim seyran
Meded ya Muhammed - Ali diyerek*

*Geldim semâvâtın düşüm turâba
Nebati oldum girdim her bir hicaba
Menzilgâhın erdi Ümm-ül-kitâb'a
Meded ya Muhammed - Ali diyerek*

*Absen-i takvîm'in sırrına erdim
Hakikat bağının güllerin derdim
Bir gömlekten dürlü dürlü baş verdim
Meded ya Muhammed - Ali diyerek*

*Pîrler beni soydu harf libâsından
El yuydum sivâ'nın mâsivasından
Gelüp baş gösterdim aşk deryâsından
Meded ya Muhammed - Ali diyerek*

Burada bir noktaya açıklık getirmek gerekir. Bektâşiliğin yukarıya alınan devriye anlayışı ile ruhgöçü (reankarnasyon) anlatılmaktadır. Çünkü Bektâşilik insanın bu dünyaya geliş gidişlerini materyalist ve determinist açıdan açıklamaktadır. Ona göre insan toprak olmakta bu topraktan yetişen bitki meni yada yumurtaya dönüşmekte, dölleme ile insan yaratılmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm, insanın tüm yaratıklardan daha kerîm ve daha üstün olduğunu söylemiştir. Tann, insana kendi sûtretinden şekil vermiş ve ona kendi ruhunu üflemiştir. Bununla da yetinmemiş bütün melâikelere, kendisine değil, insana secde etmelerini buyumuştur. Şeytan bu buyruğa uymadığı için cezalandırılmıştır.(43) Alevilik - Bektâşilikte insana niyaz edilmesini kaynağı bu açıklamalara dayanmaktadır.

Bektâşi dervîşi Tann'nun bu açıklaması ve buyruğuna uyarak, aydınlatıcısının önünde saygı ile eğildikten (peymançe-dâr) sonra, onun diz ve eteğini öper, ardından da önünde secde eder.

Alevi ya da Bektâşi niçin her insana secde etmez? Kur'an-ı Kerîm'e göre "bilenle bilmeyen asla bir olamaz" (44) Aydınlatıcı bilgi ve bilim ısı olduğundan onar secde edilmektedir. Nitekim Muhiddin-i Arabî "İsm-i azam nasıl tüm bilgileri biraraya getirmiş ise, olgun insan da bütün âlemleri bir araya toplar"(45) demiştir.

Kur'an-ı Kerîm yaratılışa ilgili olarak şunları söylemiştir:

* 53. Necm Sûresi 9. âyeti: "Ta ki aralarında uzaklık pek azıldı... / İki yay boyu kadar... Veya daha az kaldı." (46)

* 30. Rûm Sûresi 19. âyeti ise şunları söyler: "O, diriyi ölüden O ölüyü diriden / Çıkarır... Ölümden sonra toprağa O, can veren / Siz de böyle, bakınız / çıkarılacaksınız."(47)

* Bir hadisi kutsî "Erenlere (yerlerime göklerine sığmadım ama, inanan kulunun gönlüne (kalbine) sığdım." der.

* 2. Bakara Sûresi 31. âyette şunlar yer almıştır: "Çalab bütün adları Adem'e öğretilince / O anladı eşyada gizi

inceden ince / Sonra Tarı eşyayı meleklere gönderdi /
"Gerçek davasındaysanız isimleri ne?" dedi.(48)

* Kur'an- ı Kerim 95. Tîn Sûresi 4. âyetinde: "Biz insanı en güzel (absen-i takvîm) şekilde yarattık.(49) sözleri yer almıştır.

* 17. İsrâ Sûresi 70. âyette ise şunlar buyurulmuştur: "Âdem oğullarını şereflendirdik biz de.. / Ve onları taşıdık karalarda , denizde. / En temiz nesnelere azık verdik tümüne / Yarattığımız üstün kıldık çoğu üstüne"(50)

* 32. Secde Sûresi 9. âyetinin baş bölümünde: "Sonra onu (insanı) düzeltip, tamamladı süsledi / Kendi rubundan sonra tanrısal ruh üfledi...(51) denilmiştir.

* Ahzâm Sûresi 72. âyetinde şu sözler yer almıştır: "Biz emaneti göklere, yere, dağlara önerdik, onlar emaneti yüklenmeden çekindiler, Ona ihanet etmekten endişeye düştüler (korkular) insan onu yükledi.(52)

Bektâşiler ve Alevîler bu emanetin el - ayak - göz - Kulak - dil - burun ve şehvet olduğuna inanırlar. Çünkü elle kötülük edilir, ayakla kötülüğe gidilir, gözle kötü şeylere bakılır, kulakla kötü sözler dinlenir, dille kötü şey söylenir. Şehvetle de çirkin şeyler yapılır. Tanrı bu emanetleri insana sıkıca sahip olması için vermiştir. Onlara sahip olmak emaneti korumaktır.(53)

* 68. Kâlem Sûresinin 4. âyetinde ise: "Sen en yüksek ablâk üzeresin"(54) denilmiştir.

Hadisler

Kur'an-ı Kerim'de geçen bu sözlere koşut hadisler de söylenmiştir:

* "Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım"(56)

* Bektâşilere göre insanın dış görünüşünde de tanrısallık vardır. Çünkü Hz. Peygamber Tanrı'nın "Ben Âdem'i kendi sûretimde yarattım"(57) dediğini söylemiştir.

Bu konuda Benâmî isimli bir ozan şöyle diyor :

Âdem'e öğretti esmivî Hudâ

Şöyle kim Kur'ân'ıda dedi: "Külehâ"

Kendi şeklinde yarattı Âdem'i

Ana verdi on sekiz bin âlemi(58)

* Ayrıca Hz. Muhammed "Mî'râçta Tanrı'yı sakalları yeni çıkmaya başlayan bir delikanlı (sâb-emred) şeklinde gördüm." demiştir.

* Hz. Âlî ise bu konuda şunları söylemektedir: "Derman sende fakat senin haberin yok / Derdin senden fakat sen görmüyorsun / Kendini küçücük beden sanıyorsun / Oysa ki koskoca âlem, dürrülmüş içinde senin / Öylesine apaçık, apaydın biri kitapsın ki / (sendeki) Gizli şeyler onun harfleri ile meydana çıkmada / Dışarıya bir gereksinimin yok senin / Gönülünde yazılmış yazılar her şeyden haber verir sana.

Eski Yunan ve İskenderiye Felsefesi Eflâtun (Platon) Plotinos

Bektâşilik - Alevilik ile Plâton arasındaki en önemli ortak nokta, her iki inanç ya da akımın erdemi ve ahlâkı, kurallarının üzerine çıkarmasıdır.

Eflâtun felsefeyi erdemli bir toplum yaratmanın aracı olarak görürken, Bektâşilikte, İslâmî, ahlâklı ve erdemli toplum yaratmak amacıyla, yorumlayıp uygulanmıştır. İşte o yüzden çağımızın en büyük Bektâşisi Doç. Dr. Bedri Noyan "Her iyi insan Bektâşidir" demiştir.

Eski Yunan'ın ünlü düşünürü Plâton'un Felsefesi; İskenderiye'de yaşayan Ammonios Sakkas'ın öğrencisi Plotinos'un (205-270) kâleminde Yeni Eflâtunluluk(59) adını alarak ve tek Tanrılı dinin özelliklerine uydurularak sürmüştür.

Platon'a göre her insanın ruhu maddeleşmeden, yani bir bedene girmeden önce idealar âleminde bir idea olarak yaşıyordu. Burada yaşarken bütün biçimleri görerek onlardaki gizleri öğrenmiştir.(60) Bu öğrenim (olgunlaş-

ma) tamamlandıktan sonra idealar maddeleşmiş (tecesüm)tir. Maddeleşirken de bir çok geçirmiştir. İnsanın geçirdiği bu çok onun öğrendiklerini unutmamasına neden olmuştur. İnsan, idealar âleminde, öğrendiklerini unutmuştur ama, bu öğrendikleri onun bilincine (bilinç altına) yazılmıştır. Bilinç altına yazıldığı için de belli bir eğitim süreci sonunda anamsanmaktadır.

İnsan ruhu (idea) neden bu âleme gelmiştir?

Yeni Eflatunculuğun kurucusu Platon yaratılışı şöyle anlatmaktadır:

"Bütün şeylerden önce ve kendinden sonra gelenlerden farklı bir şeyin bulunması gerekir. Bu bir olandır. O her şeyin ilki olduğuna göre kendi kendine yeter. Çünkü sonra gelen önce olana (gelene) muhtaçtır. Ama önce gelen sonra gelene muhtaç değildir. Eğer birbirinden meydana gelen varlıklar varsa tümünün de doğrudan doğruya ondan gelmeleri gerekir. Eğer O bütün varlıkların biricisi ve bir olanı ise hepsinden daha tam ve daha güçlü olmalıdır. Tamlik ve olgunluk içinde olansa kendiliğinden kalmaya katlanamaz(61) başka varlıklar meydana getirir. Bu sadece düşünen varlıklar için değil, bitkiler ve cansız varlıklar için de geçerlidir. Örneğin; ateş ısıtır, kar soğutur... Özetle hiçbir şey elkin olmamazlık edemez. Öyleyse en tam en olgun (olan Tanrı) nasıl kendiliğinden kalabilirdi?(62) Kalamadığı için evren yaratıldı.

Evren yaratıldı ama onda değişmeyen ve aynı kalan hiçbir şey yoktur. Madem ki dünyada değişmeyen hiçbir şey yoktur öyleyse değişmez olan asıl gerçekler dünyanın dışındadır.

Plâton bilgi konusunda şunları söylemektedir.

"Sevgili Simmias, haz adı verilen şeyleri, örneğin yiyecek içmenin verdiği hazları aramak bir filozofa (Bektâşilikte kâmil insana) yararlı mı? Ya aşkın verdiği hazları ya bedene ait olan bütün öteki hazları? Demek ki bir filozofun (Bektâşilikte müridin) eylemi bedenle ilgili olmayıp olabildiği kadar ruha dönüktür"(63)

Plâton'a göre bilgi ussal (akli) kavramdır. Tüm nesnelere, tıpkı aynalarda olduğu gibi birer görüntüdür.(64) Örneğin "masa" diyoruz. Kendiliğinden masa nedir? Şüphesiz o serttir. Ama, sert kavramsal dile getirmedir. Keza masa yuvarlaktır, kırmızıdır vb. Tüm bunlar kavramsal dile getirmedir. Tüm bu ussal (akli) - kavramsal nitelikleri ortadan kaldıran geriye masadan ya da diğer nesnelere bir şey kalmaz.

Plâton bu anlatımlarımızı şu örnekle açıklıyor :

"Şimdi, bilgimizi ve bilgisizliğimizi, şu anlatacağımızla ölç Glaukon, yeraltında bir mağara tasarla, mağaranın kapısı bol ışıklı bir yola açılıyor. Ama mağarada oturan insanların kolları, boyunları ve bacakları zincirlerle bağlanmış, sırtları da ışığa çevrilmiş. Öyle ki sadece karşısındaki mağara duvarını görebiliyorlar, başlarını çeviremiyorlar, dünyaya geldiklerinden bu yana öyle yaşıyorlar.

Bunlar bu şekilde mağaranın ağzından geçen canlıların gölgelerini görecekti bu gölgelere de bir isim vereceklerdi. 'Bu adamların gözünde gerçeklik, asıl gerçeklerin duvarda yansıyan hayâllerinden ya da gölgelerinden başka bir şey değildir.' İşte sevgili Glaukon, gözümüzle gördüğümüz bu dünya o mağaranın duvarıdır, arkasındaki ışığa bakabilen insan da duyu gözünü us gözüne çeviren bilgedir"(65)

Sorunu bu şekilde değerlendiren Plâton'a göre bizim dünyada algıladığımız her şey idealar âleminin (Bektâşilikte Tanrı'nın) yansımasından başka bir şey değildir.

Gerek Plâton, gerek Plotinos(66) ve gerekse Bektâşilik - Alevilik tüm evreni Salt Gerçek (Tanrı)ın yansıması olarak kabul eder. Ama, bu şeyler Tanrı'nın kendisi veya uzantısı değildir. Nasıl denizden kopan bir damla su, denizin kendisi değilse, bu (yalancı) dünyadaki nesnelere de Tanrı (idea) değildir.

Ruh Üzerine

Plâton, ruhun ölümsüzlüğüne, ölümsüz ruhun ölümlü

bedene girmeden önce gerçekler (idealar) dünyasını görmüş olduğunu, insanların bu bilgilerle doğduğunu,(67) ama, onları bir eğitimle(68) anımsadığını ileri sürer.(69)

Ruh Ölür mü?

Ruh, hiç kuşkusuz Plâton'da olduğu gibi Plotinos'da da ölümsüzdür. "Biz her birimiz ölmez miyiz? Yoksa tümüyle mi yok oluyoruz? Ya da varlığımızın kimi bölümleri yok oluyor da kimi bölümleri, varlığımızı gerçekten varlık eden bölümler, sonsuza kadar kalıyor mu? Bunu doğayı izleyerek öğrenebiliriz. İnsan basit bir varlık değildir, bir rubu bir bedeni vardır. Bu beden rubun âletidir. Her ikisinin de doğasını incelersek bedenim karmaşık olduğunu ve sürüp gidemeyeceğini görürüz... Onun zamanla bozulduğunu, çözüldüğünü her türlü kayıplara uğradığını ve aslına döndüğünü görüyoruz... Bedenimiz rubumuzun bir aleti olduğuna göre ancak belli bir zaman için verilmiştir.

Varolmak için bir bileşiği meydana getiren her şey elbette birleştiği öğelere ayrılır. Ama ruh bir bileşik değildir, basittir ve tüm varlığıyla yaşamını sürdüren bir doğadır, o nedenle ölmez"(70)

Plotinos'a göre üç basamaktan inerek(71) varlıklaştıran insan, çift merdivenin öteki üç basamağından çıkarak Tanrı'ya ulaşır. Çıkış merdivenlerinin birincisi algı, ikinci ve üçüncüsü sezgidir.(72)

Âşık Paşa-yı Velî'ye göre (tıpkı Plotinos gibi) önce Akl-ı Kül yaratılmıştır:

*Ol zaman kim Hak yarattı aktı küll
Kim cihanda yoktur andan ulu kul
Yoğidi bu yir-ü gök, uçmak tamu
Akla Hâ olmağ için geldi kamu
Ol nefes kim doğrud bu akl âcısı
Yani kim kuldur hakk'a muhtacıd(73)*

Evren "Ol(kiün)" buyruğı ile yaratıldı ondan önce yalnızca O (Tann) vardı:

*Ol zaman kim yoğidi bu nüh felek
Gelmedükünü sürete ins-ü melek
Anda biz hal varlığıyla var'dık
Ol ziba dildar ile dildarıdık
Orta yirde yoğidi biç ayruluk
Ne Firak-u ne ölüm ne sayruluk
Çün Çalab'dan takdir oldu bu işe
kim bu canlar ayrıla taşra düşe
Virib idi her birin bir sürete
Bin nazar kıl bu acayıp kudrete(74)*

KAYNAKLAR

- 1 Onları bu yargıya Kur'an-ı Kerim 62. Cuma Süresi 1 ve 64. Teğâbün Süresi 1. âyetlerinde geçen şu sözler götürmektedir: "Yusebbihu lillâh-i ma Fissemâvât-i ve mâ fil'arz" Türkçesi: "Göklerde, yerde, her ne var Hakk'ı kılar ulu"
- 2 Elh-i sünnet bilginleri (ulemâ) ve bu arada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın büyük çoğunluğu bu sözlerin Hz. Peygamber'e ait olmadığı ve Antik Yunan Filozoflarına ait olduğunu kanıtlamıştır.
- 3 Lütfi, Esrar - nâme, aktaran Doç. Dr. Bedri Noyan Dede-baba yayımlanacak, Bütün Yönleriyle Bektâşilik - Alevilik 2. cilt (Tasavvuf).
- 4 Kur'an-ı Kerim (Türkçe-Şiir) Doç. Dr. Bedri Noyan, Ardiç Yayınları, Ankara Şubat 1997. Bundan böyle Kur'an-ı Kerim ile ilgili açıklamalar bu yapıttan aktarılacaktır. Âyetin Arapçası şöyledir: "Ve alleme adem'el esmae küleha sümme aredahüm alelmelâiketü fekalte enbiuniy bi-esmai haülai in küntüm sadıkıyn."
- 5 Bu yargının kaynağı Hz. Peygamber'in "Künt-ü kenz-en mahfiyyen" sözlerini kapsayan hadis-i kutsidir.
- 6 Bektâşilik terminolojisindeki karşılığı Taalluktur
- 7 Terminolojideki adı Tahalluktur.
- 8 Terminolojideki adı Tahakkuktur.
- 9 Doç. Dr. Bedri Noyan Dede-baba bu olayı Yemini'nin Fazilatnâme'sinden şöyle aktarıyor: "Evren yaratılmadan önce Cebrail'i yaratan Tanrı, O'na "Sen kimsin" diye soruyor. Cebrail yanıt veremeyince uçuşması buyruluyor. Doksan bin yıl uçan Cebrail bir kubbe ve bunun içinde bir kandil görüyor. Bu kandilden yeşil ve beyaz nur saçılıyor. İçeriden "Yeşil nûr Hakk nurudur ki âhir zaman peygamberidir. Ak nûr ki benim yani Ali'yim" diye ses geliyor. Daha sonra da Hz. Ali Cebrail'e Tanrı'nın sorduğu sorunun yanıtını öğretiyor.
- 10 İlginçtir Bektâşiliğin yaratılışa ilişkin bu sözleri yani ku-

- ramı, Diyalektik Materyalizmin kuramına benzemektedir. Çünkü diyalektik materyalizm de yaratılışın maddenin bünyesindeki çelişkiler (zıtlar) yüzünden olduğuna inanır.
- 11 Doç. Dr. Bedri Noyan, Bütün Yönleri ile Bektâşilik Alevilik, c. 2 (Yayınlanacak)
- 12 57. Hadid Süresinin 3. âyetinin Arapçası şöyledir: "Hüvel'evvelü. velâhirü vezzâhirü velbâtın ve hüve biküllü şey'in alıym."
- 13 Bu âyetin iniş nedeni konuyu somutlaştırmakta âyette söylenen sözleri daha anlaşılır hale getirmektedir. Hz. Peygamber Bedir Savaşında utku için Tanrı'dan yardım dilemiştir. Bu sırada Cebrail Peygamber'e "Yerden toprak al müşriklere serp" diye vahyedince, Hz. Muhammed isteneni yapmıştır. Bunun üzerine de müşriklar ağır bir yenilgiye uğramışlardır. Yüce Tanrı bu ayete o toprağı atan siz değil ben attım." demektedir. Âyetin bu bölümünün Arapçası şöyledir: "Felem taktülühüm ve lâkinnalâhe katelehüm ve mâremeyte ve lâkinnallâheremâ..."
- 14 Hadisin Arapçası şöyledir: "Lâ tesibbü-d-dehr-i fe'inneddehr-i hüvellâh"
- 15 Tuhfe-tül-uşşâk ve züdbe-tül-esrâr ve hakikat-ül-ahbâr s. 106 dan aktaran Doç. Dr. Bedri Noyan Yayınlanacak Tasavvufu ilgili yapıttan.
- 16 Bu yüzden Bektâşilikte "Lâmevcud illallah" yani "Allah'tan başka mevcut olan yoktur kuralı egemendir. Alevi - Bektâşiler Lâ ve illâ yı böyle anlarlar.
- 17 "Hayrîli ve hayrîli min-Allah-i teâlâ"
- 18 2. Bakara Süresi 142. âyeti: "Akılsız insanlardan, olabilir ki diyen / Nedir Müslümanları kubesinden çeviren / De ki: "Tanrı'nın doğu, yerine Tanrı'nın batı" / Tanrı kime isterse nasib eyler sıratı / Severse Rabb bir kulu / Buldurur doğru yolu"
- Şamanlıkta da ibadet (tapınım) yeri ve ibadet zamanı ve ibadet yönü kavramı olmadığını anımsatmakta yarar görüyoruz.
- 19 İncil-i Şerif Luka, Bab : 17, âyet:21
- 20 Yuhanna, Bab: 15, âyet 12
- 21 Matta, Bab:5, âyet 44 ve devamı
- 22 Tevrat-ı Şerif, Tekvin, Bab: 1, âyet 27.
- 23 Tekvin, Bab: 1, âyet 28.
- 24 Mennan : Rahim anlamına gelen bir sözcüktür.
- 25 Bu sözlük 53. Necm Süresi 9. âyetinde geçer. Türkçesi şöyledir: "Tâ ki araları iki yay boyu kadar veya kadar veya daha az kaldı"
- 26 İli: Ondan başkası İlla: Yoktur, yalnız o vardır.
- 27 38. Sâd Süresi 71 ve 72. âyetleridir. Âyetlerin Arapçası şöyledir: "İz kaâle rabbüke lilmelâiketü inniy hâlikun beşeren min tıyn(72) Feizâ seveytühü ve nefahtü fiyhî min rühiy feka'ü lehü sâcidıyn."
- 28 Doç. Dr. Bedri Noyan Dede'baba'nın yayınlanacak, Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik 2 (Tasavvuf) isimli kitabından.
- 29 Muhiddin-i Arabî, Fusûs ül Hikem, Nuri Gencosman çevirisi, Milli Eğitim Basemevi, İstanbul 1952, s. 64.
- 30 Bu sözlerin Arapçası: "... ve hüve ma'aküm eyne ma küntüm, vallahü bimâ ta'melüne basıyr"dir.
- 31 Bu nefes Edimeli Cemâleddin Uşşâki tarafından yazılmıştır. Bedri Noyan Dede'baba'nın yayınlanacak yapıttan alınmıştır. (2. Cilt)
- 32 2. Bakara Süresi 34. âyetin Arapçası şöyledir: "Ve iz kulna lilmelâiketiscüdu liademe fesecedü iblîys eba vestekbere ve kâne minelkâfirıyn"
33. Lütfî, Esrâmâme'den aktaran, Doç. Dr. Bedri Noyan. Özel kitaplığı, Yazma Nüsha Y: 41/b. Yayınlanacak Bütün Yönleri ile Bektâşilik - Alevilik, Cilt 2(Tasavvuf)
- 34 55 Rahman Süresi 5 ve 6. âyetlerin Arapçası şöyledir: "5) eşşemsü vel kamerü bihüşbân -6) vennecmü veşşecerü yescüdan."
- 35 Yusuf Özşahin, Kul Hak, Erenler Matbaası, 1978, s. 88
- 36 Âyetin Arapça aslı şudur: Vet-tur-i ve kitab-ın mastür-in fi rakk-in men şür-in."
- 37 Doç. Dr. Bedri Noyan Dede'baba'nın (basılacak) Bütün Yönleriyle Bektâşilik - Alevilik isimli kitaptan aktarılmıştır.
- 38 Hacı Bektaş Velî, Makâlât, Türkçeye çeviren Esad Coşan, sadeleştiren Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı (1000 Temel eser) Yayınları, Ankara 1996, s. 44
- 39 Hacı Bektaş Velî, Agy, s. 44-45-46.
- 40 Bu sözlerin Arapçası: "Hüvel'evvel-ü velâhir-ü..."
- 41 "Künt-ü Kenz-en Mahfiyy-en" diyen Hadis-i Kudsi de bunu anlatmaktadır.
- 42 Gaybi, Hutbet-ül beyan'dan aktaran Doç. Dr. Bedri Noyan (Yayınlanacak yapıt)
- 43 Kur'an-ı Kerim 2. Bakara Süresi 34 ve 35 âyetler; 7 A'raf Süresi 10. âyeti; 15. Hicr Süresi 29. âyeti; 17. İsrâ Süresi 61. âyeti; 38. Sad süresi 71 ve 73. âyetlerinde bu açıklamaları yapar.
- 44 - Bu sözler 39. Zümer Süresi 9. âyetinde söylenmiştir.
- 45 Muhyiddin-i Arabî Lübb-ül-lübb'den aktaran Doç. Dr. Bedri Noyan, Agy. (Yayınlanacak 2. cilt)
- 46 Âyetin Arapçası şöyledir: "Fekân-e kaabe kavsiyn-i ev ednâ"
- 47 30. Rûm Süresi 19. âyetin arapçası şöyledir: "Yuhricül-hayye minelmeytü ve yuhricülmeyite minelhayy, ve yuh-yil'arda ba'de mevtiha, ve kezâlike tuhrecün"
- 48 Âyetin Arapçası şöyledir: "Ve allem-e Âdem-el-esmâ-e kül-lehâ şümme aredahüm alelmelâiketü fe kale enbünniy bies-mai haülâli in küntüm sadıkıyn"

- Bu ayet insanın önceden devr ve seyr ettiği eşyanın isim ve gerçeklerini öğrendiğini, onun bunu öğrenmeye yetenekli olduğunu kanıtlamaktadır.
- 49 95 Tın Süresinin 4. âyetinin Arapçası şöyledir: "Lekad haaknel' insân-e fi ahsen-i takvîm-in" Bu sözler insanın iç ve dış görünüşü ve de yapısıyla güzel olduğunu, o şekilde yaratıldığını anlatmaktadır.
- 50 17. İsrâ Süresi 70. âyetin Arapçası şöyledir: "Ve lekad keremnâ benî âdem-e ve hamelnahüm fil-berr-i vel-bahr-i ve razaknâhüm min'et-tayyibât-i ve fadalnâhüm alâ kesir-in mimmen halaknâ tafdilâ."
- 51 32. Secde Süresinin bu bölümünün Arapçası şöyledir: "Sümme sevvâhü ve nefeha fiyhi min rûhîhi..."
- 52 Bu âyetin Arapçası şöyledir: "İnnhaarazna-lemânet-e ales-semâvât-i vel-arz-ı vel-cibhal-i feebeyn-e en yahmil-nehâ ve eşfakne minhha ve hamelehel' inshan-ü." Âşık Veysel bu sözlerden esinlenerek Tanrı'ya: "Eğlenecek yer bulamam / Gönlümdeki köşk olmasa" diye ilve yapmıştır.
- 53 Nisâ Süresi 27. âyette ise : "zaten insan da zayıf yaratılmıştır." denilerek bu emanetlerin çok ağır olduğu anlatılmak istenmiştir.
- 54 68. Kâlem Süresi 4. âyetinde geçen bu sözlerin Arapçası şöyledir: "Ve inneke lealâ huluk-in azîm-in"
- 55 Hicr Süresi 29 Saf 72 âyetinin Arapçası şöyledir: "Ve nefah-t-ü fih-i min rûhî"
- 56 Hadis-i Kudsi olan bu sözlerin Arapçası şöyledir: "Levlâ-ke levlhake lemâ halaktül eflâk-e"
- 57 Bu hadis-i Kutsî Arapçası şöyledir: "İnnallâhe haleka Âdem'e alâ sûretihî"
- 58 Doç. Dr. Bedri Noyan yayınlanacak Bütün Yönleriyle Bektâşilik - Alevilik Cilt 2. (Tasavvuf) den.
- 59 Yeni Eflâtunculuğun Osmanlıcadaki adı Vücûduyye ve Südürîye; Fransızcadaki ismi ise Pante'isme (Kamutanrıca-lık)dir.
- 60 Yani eşyanın isinlerini öğrenmiştir. Bu eğitimi Âşık Paşa-yı Veli şöyle anlatmaktadır.
Nakşı kim kıldı ayân
Cümlesine ma'nâ var bilgil beyân
*Âşık Paşa-yı Veli, Garibnâme, Yeni harflere çeviren Doç. Dr. Bedri Noyan, Ardıç Yayınları Ankara 1991, s. 62 vd.
- 61 Burada "Ben bir gizli hazine idim..." diye başlayan Hadis-i Kudsiyi anımsatmakta yarar görüyoruz.
- 62 Plotinos, Enneades V. Kitap, IV, 1.
- 63 Phaidon 64 d, 65 a.
- 64 Burada Hilmi Dedebara'nın; "Tuttum aynası yüzüme Ali göründü gözüme sözlerini anımsatırız"
- 65 Platon, Politeia, VII Kitap, s. 514 / a ve devamı.
- 66 İskenderiye Okulunun ya da Yeni Eflâtunculuğun kurucusu.
- 67 Bektâşilere veya İslâm tasavvufuna göre ruh isimleri evrene gelmeden öğrenmiştir.
- 68 Bektâşilik - Alevilik bu eğitimin bir aydınlatıcı (mürşit) tarafından yapılacağını söyler.
- 69 Platon, Philebos, 61. c, 64 d., 65 a.
- 70 Plotinos, Enneades, IV. Bektâşilik - Alevilik de ruhun ölümsüzlüğüne inanır. İnsanın ölümlü ile onu oluşturan öğelerin aslına (maden madene, bitki bitkiye, hayvan hayvana), ruhunu da (olgun ise) Tanrıya döneceğine inanır.
- 71 Bektâşilik - Alevilikte bu 4 basamaktır. Bu basamaklar; ilahî ruh, maden, bitki ve hayvandır.
- 72 Bektâşilikte bunlara inanır. Ama, ona göre Şeriat, Tarikat, Marifet ve hakikat aşamaları ile insan ilâhlaşır.
- 73 Garibnâme s. 159.
- 74 Garibnâme s. 232.